

Оксана СМОРЖЕВСЬКА

Мусієздов, Олексій. *Міська ідентичність у (пост)сучасному українському суспільстві: український досвід.* Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016.

*Оксана Сморжевська – кандидатка історичних наук,
доцентка катедри новітньої історії України Київського національного університету
імені Тараса Шевченка.*

Особисто з автором монографії Олексієм Мусієздовим я не знайома. Але кілька років тому натрапила в Інтернеті на його публікації про ідентичність, її різновиди та специфіку розуміння, з цікавими прикладами та історичними паралелями. Мене зацікавив автор, його погляди, манера письма й викладу думок, поєднання академізму й тонкого гумору. Тому я зраділа нагоді написати рецензію на цю книгу та ще й мати в своєму розпорядженні її примірник.

Монографія «Міська ідентичність у (пост)сучасному суспільстві: український досвід» присвячена, як випливає вже з самої назви, проблемі міської ідентичності в епоху стрімких ідеологічних, технологічних, ментальних змін як у соціумах, так і в свідомості окремих індивідуумів. Автор, спираючись на попередній досвід дослідників, аналізуючи різноманітні підходи до вивчення проблеми ідентичності, оперуючи великою кількістю статистичних даних, намагається віднайти відповіді на питання: що ж таке «міська ідентичність», зокрема, в історичній ретроспективі; що і як впливає на її формування; у чому специфіка «міської ідентичності» в сучасному суспільстві; чи є якийсь особливий «український досвід» щодо цієї проблематики?

Праця складається з передмови, вступу, п'яти розділів, післямови та списку літератури, який містить 674 позиції. Автор у передмові знайомить читачів та читачок зі своїми попередніми напрацюваннями з вибраної теми, зокрема в контексті сьогодення особливої актуальності набувають теми «Проблема формування громадянської ідентичності молоді: роль освіти як чинника консолідації суспільства», «Національно-культурна ідентичність у контексті культури порубіжжя» та низка інших. Вступна частина монографії присвячена постановці питань, що їх висвітлює автор у наступних розділах, а саме: проблема «міської ідентичності» в світі, що стрімко змінюється; яке місце в цих процесах належить сучасній Україні. У вступі автор окрес-

лює проблемне поле свого дослідження, характеризує принципи нового світового суспільства та України, зокрема, обґрунтовує доцільність позначати нинішнє суспільство як «(пост)сучасне», у продовження «традиційного» й «сучасного». На мій погляд, він правильно наголошує на безсенсовості занурення в термінологічні дискусії щодо позначення сьогоденного суспільства, оскільки «плинність» цього процесу нівелює потребу в строгих понятійних визначеннях. Тому сприяють глобалізація, зростання культурної й технологічної складових у житті та стрімкий розвиток суспільства. Автор також наголошує на кількох важливих моментах в історії суспільства, які впливають на його функціонування та само- й ідентифікацію. Ідеться про т. зв. «кінець географії», тобто «втрату територіями визначального впливу на людську діяльність внаслідок економічної, політичної, культурної глобалізації, нових технологічних можливостей для роботи й спілкування, поширення інформації, активних міграцій тощо» (с. 8). Однак, як наголошує сам Олексій Мусієздов (і я абсолютно з ним погоджуюся), ідея «просторового повороту», значення території, місця, простору загалом надалі відіграють важливу роль у житті людини й суспільства. Події останніх кількох років в Україні є наочним підтвердженням цього.

Олексій Мусієздов указує на міську ідентичність як одну з найбільш очевидних. І справді, чимало людей асоціюють себе з тим чи тим містом як в Україні, так і в світі (лондонець, киянин, парижанин, львів'янин, харків'янин). Але при цьому такі асоціації є дуже індивідуалістичними, коли особа не прагне контактів із різними громадами «свого» міста. То є типовою рисою міського типу культури: «самотність у натовпі». Таку відстороненість посилюють новітні технології, насамперед занурення у віртуальний світ, соціальні мережі, формування нової, віртуальної (само)ідентичності. Ця відстороненість, на думку автора монографії, породжує відстороненість громадян від участі в житті міста. Тут можна посперечатися, адже часто саме завдяки можливостям віртуального світу люди мобілізуються в світі реальному задля втілення певних задумів щодо, наприклад, благоустрою скверів та проведення різноманітних політичних акцій тощо. Відстороненість або соціальна активність залежить від самої людини, а вже віртуальний світ посилює її інтровертність чи екстравертність.

У першому розділі «Ідентичність і територія: проблемне поле дослідження міської ідентичності» Олексій Мусієздов на багатій джерельній базі висвітлює процес становлення та розвитку в гуманітарній сфері різноманіття підходів та інтерпретацій понять «ідентичність» та «місто». Автор замислюється над питаннями:

Однак, що таке «ідентичність»? Враховуючи цілу низку тлумачень та підходів, які існують, – про яку саме ідентичність йдеться? І що таке «місто»? Соціологія намагається поєднати різні його прояви – соціальний, економічний, політичний, просторовий, культурний тощо – в інтерпретації міста, передусім, як елементу соціально-поселенської структури, в якій воно протиставляється селу. Відповідно, відмінність між містом і селом

вбачається головно у способі життя, який зумовлюється характером праці, яка, у свою чергу, залежить від специфіки території, на якій розташоване поселення. Але чи таким однозначним є зв'язок між суспільством та територією? Чи справді місто визначається у першу чергу фізичним простором, особливо у XXI столітті? (с. 10).

Розглядаючи інтерпретації ідентичности в соціогуманітарному знанні, Олексій Мусієздов звертається насамперед до етимології поняття «ідентичність», її розуміння в різні історичні періоди, від Арістотеля до Нового часу, детальніше зупинившись на поглядах Р. Декарта, Ф. Шеллінга, Г. Гегеля. Не залишилися поза увагою дослідника й думки М. Гайдеггера, Е. Гуссерля, І. Д. Скота, Г.В. Лейбніца, М. Шелера, І. Г. Фіхте, В. Гумбольдта, С. К'еркегора, Ю. Габермаса, Дж. Локка, Д. Юма. Розглянув автор і постколоніальну, постструктуралістську, герменевтичну традиції ідентичности. Зупинився й на психологічних та соціологічних поглядах на проблему ідентичности, різноманітних критичних позиціях щодо тих чи тих інтерпретацій цього поняття. Автор доходить висновків, що:

[Отже], у більшості соціологічних концепцій акцент робиться на розгляді зв'язку індивіда з суспільством. На розгляді, в першу чергу, особистісної ідентичности як екстерналізації інтерналізованого, і навпаки. Тому проблема ідентичности найчастіше бачиться в ракурсі «неадекватності» особистісних ідентичностей соціальним, конфліктів ідентичностей (що виражається у рольових конфліктах), складнощів з конструюванням ідентичностей (ідентифікаційні практики) тощо. Тут може йтися про соціальні норми і цінності, прийняті індивідом, про соціальні ролі, про маргінальність тощо. І ця тема виявляється актуальною, в тому числі в контексті міркувань про соціальні зміни, які, як передбачається, якраз і створюють такі проблеми. (с. 16).

Окрему увагу в монографії акцентовано на сучасних теоріях ідентичности, на поглядах Р. Баумайстера, Е. Гідденса, З. Баумана, П. Рікера. Після розгляду поняття «ідентичність» Олексій Мусієздов занурюється в осмислення розуміння «міста» та «міської спільноти», «суспільства», «території», всебічно знайомлячи читачів та читачок із різноманітним поглядів дослідників на ці поняття. Окремо йдеться, уже в другому розділі, про «місто» та «міську ідентичність» як об'єкти соціологічного аналізу. Автор насамперед звертається до праць М. Вебера та Г. Зіммеля. Чимало акцентів зроблено і на психологічних аспектах ідентичности, ідентичности містян зокрема. Олексій Мусієздов особливу увагу звертає на аналіз американських соціологічних досліджень міських спільнот. З тексту зрозуміло, що дослідження йшли навздогін сформованим міським спільнотам різного штибу. Мені як історику цікаво на цьому матеріалі відстежувати хронологію постановки специфічних міських спільнот, їхнє суспільне сприйняття та аналіз дослідників. Зокрема, у монографії йдеться про дослідження американськими соціологами різноманітних гетто, насамперед етнічних і чорношкірих, що на певному історичному етапі було вкрай актуальним для США. Також цікава згадка про до-

слідження італійської мафії в США як специфічної міської спільноти. І хоча Олексій Мусієздов старанно уникає вживання слова «мафія», та з контексту воно очевидне. Під час читання цієї частини тексту в пам'яті виринали образи з роману Маріо П'юзо «Хрещений батько» (1969). Отже, науковий текст породжує в уяві й певні художньо-літературні паралелі, що є позитивним моментом, адже, на мій погляд, читання наукових текстів повинно спричинювати й асоціації з певними суспільними подіями та явищами, а книга, наукова праця покликани не лише привернути увагу до тієї чи тієї наукової проблеми, а й спонукати читачів до певних роздумів, пошуків відповідників в інших сферах суспільного буття тощо. Скажімо, особисто мене зацікавила перспектива наукових досліджень криміналізованих міських спільнот на українському ґрунті. Такі специфічні дослідження допомогли б, поміж іншого, з'ясувати не лише економічні чи політичні причини утворення таких спільнот, а й їхню соціальну й ментальну специфіку, що в ідеалі має сприяти моральному оздоровленню суспільства.

Окремо в дослідженні автора йдеться про трактування міста й міського способу життя в СРСР, радянські дослідження «міського способу життя», його специфіки в радянський період історії України. На основі аналізу радянської соціологічної традиції автор виокремлює два типи міської ідентичності: «раціонально-активістський» та «культурний». Перший пов'язаний з відстоюванням певних територіальних інтересів, тоді як другий базується на спільних цінностях.

Значну увагу в своїй праці Олексій Мусієздов акцентує на дослідженнях міських спільнот, їхніх різновидів та специфіки самоідентифікації. Зокрема, йдеться про «оборонне сусідство» (Г. Саттлс “defended neighborhood”), «близьких сусідів» (“face block”), «спільноту з обмеженою відповідальністю» (М. Яновіц “community of limited liability”), «міських селян» (Г. Іанс “urban villagers”). Також частиною нашого повсякдення вже стала віртуальна реальність, соціальні спільноти. Відбувся «перехід» істотної частини соціальних зв'язків і відносин до інформаційно-технологічного середовища» (с. 57), що дозволяє трактувати сучасне місто як «цифрове» (Б. Веллман “cybercity”). Ретельно проаналізувавши погляди М. Кастельса на постсучасне, мережеве суспільство, Олексій Мусієздов виокремлює два типи міської ідентичності: «космополітичний» і «локальний». В умовах стрімкої глобалізації, коли «з географією покінчено» (с. 90), актуальними залишаються й питання розуміння «глобального міста», його ролі в житті індивідуумів та суспільства загалом.

Чимало дискусій точиться навколо публічного простору, його функцій, цензурування чи вседозволеності, локалізації, доступності тощо. Автор наводить цікаві приклади сприйняття публічного простору в різних містах, його доступності для різних соціальних груп та рівні конфліктності цього простору.

Отже, на думку Олексія Мусієздова, розглядаючи сучасне місто, ми на-самперед маємо звертати увагу на його включеність до глобальної економіки. Економічна глобалізація міста істотно впливає на його соціальну струк-

туру, породжуючи «соціально полярність» – залученість «міських спільнот до перспективних і таких, які динамічно розвиваються, секторів глобальної економіки (передусім пов'язаних із технологіями)» (с. 98). У сучасному світі саме технології, інформаційні та комунікаційні, формують специфіку ідентичності жителя міста. Формуючи відмінності між «групами всередині міста», технології водночас створюють «можливості для вибудовування нових образів колективності, спільного “міського стилю”, конструювання як суто локальної, так і космополітичної міської ідентичності, створення міської міфології, образів, бренду міста як вираження не лише міжміських відмінностей, а й внутрішньоміської єдності тощо» (с. 99).

Антропологізація соціогуманітарних досліджень в Україні привернула увагу й до такого напрямку, як історія повсякденності (історія повсякдення). Вивчаючи життя людини крізь оптику її потреб, бажань, міркувань, уявлень, прагнень тощо, не можна оминати увагою й вивчення середовища, яке формує людину як особистість. Тому розгляд Олексія Мусієздова міста як уявної й реальної спільноти через концепції міської повсякденності є важливим підґрунтям досліджень історії повсякдення. Його екскурс в історію розвитку концепцій міської повсякденності, структурований виклад ідей Л. Февра, Ф. Броделя, В. Беньяміна, А. Лефевра, М. де Серто, Б. Латура, Дж. Ло, Е. Гофмана, Е. Аміна, Н. Тріфта, М. Харламова є своєрідним посібником для розуміння філософсько-історичних витоків поглядів на місто як осередок формування людини й культури.

Третій розділ присвячений місту як уявленій спільноті. Мені на думку відразу спала праця аргентинського антрополога, соціолога, культуролога Нестора Гарсії Канкліні «Уявлена глобалізація» (український переклад з іспанської 2016 р.). Для Н. Гарсії Канкліні саме міський простір є втіленням глобалізації; міста формують обличчя національних держав і світових ринків; диктують культурні тенденції і пріоритети. Він ставить питання: «як займатися мистецтвом, культурою і комунікацією на цьому етапі» (Нестор Гарсія Канкліні, *Уявлена глобалізація* (Львів: Видавництво Анетти Антоненко, Київ: Ніка-Центр, 2016, с. 13), тобто на етапі глобалізації, взаємопроникнення культур, економік, цивілізаційних особливостей. Олексій Мусієздов пропонує розглянути місто, сукупність уявлень про міську ідентичність; у який спосіб формуються та втілюються в життя ці уявлення. Насамперед автор пропонує екскурс в історію поняття «уява» як категорії соціогуманітарного знання, розкриваючи перед читачами й читачками погляди К. Маркса, М. Мамардашвілі, К. Касторіадіса, А. Аппадурі, Ч. Тейлора, Ж. Дюрана (який й увів в обіг поняття «уявне» як соціологічну категорію: «Антропологічні структури Уявного», 1969), М. Маффесолі. Відповідно розглянувши, як трактують поняття «уявне» різні соціологи, антропологи, філософи, Олексій Мусієздов підсумовує, що, попри відмінності в поглядах на «уявне» різних дослідників, в основі розуміння «уявного» значущості набувають символи, образи, які презентують соціальні групи й спільноти, впливають на власне формування цих спільнот.

Цікавою є частина монографії, де йдеться про метафори міста. Автор наводить інтерпретації міста О. Трубіної: «базар», «джунгли», «організм», «машина» (с. 128–129). Справді, словом «базар» передають можливості економічної активності міста. «Джунгли» асоціюються з боротьбою за виживання в не завжди сприятливих умовах. «Організм» демонструє «місто» як щось цілісне, доконане. «Машина» підкреслює рукотворний характер міста й політичну складову його функціонування. До названих метафор на позначення міста автор додає ще й бачення антрополога С. Лоу: «етнічне місто», «розділене місто» (“divided city”), «гендерне місто» (“gendered city”), «місто, яке суперничає» (“contested city”), «деіндустріялізоване місто», «глобальне місто», «інформаційне місто» (“informational city”) (с. 130–132). «Етнічне місто» демонструє уявлення про місто (райони) як населене представниками однієї етнічної групи. «Розділене місто» підкреслює соціальне розшарування його мешканців. «Гендерне місто» («гендерно марковане», «гендерно страгифіковане») унаочнює орієнтацію на певні групи людей, наприклад, доступ лише для чоловіків, тоді як жінки можуть відвідувати певні місця тільки в супроводі тощо. «Місто, яке суперничає», є майданчиком для реалізації різноманітних політичних, естетичних, соціальних проєктів, що, поміж іншого, може призводити й до конфлікту інтересів. Прикладом «деіндустріялізованого міста» є американський Детройт, який з високоіндустріялізованого центру машинобудування перетворився на «місто примар». Щодо України, то, на жаль, і тут маємо чимало сумних прикладів «деіндустріялізованих міст»: від Прип'яті й Чорнобиля до занедбаних міст на сході України, які трималися завдяки «містоутворювальним підприємствам», які вже або припинили свою діяльність, або ледь жевріють. Для «глобального міста» («міста корпорацій») визначальною є його роль у світових економічних процесах. «Інформаційне місто» демонструє своє привілейоване становище в процесі «виробництва, функціонування, поширення, споживання інформації в глобальному масштабі» (с. 131). Отже, автор підкреслює, що місто набуває різноманітних семіотичних тлумачень: «місто та елементи його середовища виступають носіями смислів, знаками» (с. 134). Він ставить запитання: «Які ж ціннісні уявлення про місто можуть “творити” міську спільноту?» (с. 135). О. Мусієздов починає свій історичний огляд в пошуках відповіді ще з «Вавилону», де характеристика міста виступає як мірило його моральних і соціальних якостей – тут і «Град Божий», й «Місто Сонця» та «Христіанополіс». Від таких давніх характеристик до сучасності проводить нас автор крізь погляди на «урбанізм» філософів різних епох. Сам Олексій Мусієздов також розглядає місто як стиль та культурну форму (с. 138–145). Автор поділяє думку багатьох дослідників про неможливість інтерпретувати місто, міську культуру, міський спосіб життя як єдино окреслений й визначений – це живий організм, який увесь час перебуває в трансформації, розвитку. Для таких трансформацій необхідний певний набір уявлень про місто, а саме – образ, імідж, бренд, які, на думку автора, є синонімами, що

[які] фіксують ідеальну природу їхнього змісту – вираження реальності, яка відмінна від «об'єкта» репрезентації. Різниця між ними полягає в тому, що в поняттях «імідж» та «бренд» підкреслюється аспект впливу на ставлення та поведінку людей щодо «об'єкта» образу (репутація). З цього випливає важливість їхнього конструювання (що фіксується у словосполученні «іміджмейкер») та управління («бренд-менеджмент»). У випадку «бренду» передбачається також співвіднесення з цінностями, не пов'язаними безпосередньо (функціонально) з властивостями реальності, що виражається (с. 152).

Автор наводить цікаві приклади зі створення та просування міських брендів. Це насамперед бренд міста Нью-Йорк (логотип графічного дизайнера Мілтона Глейзера «I love NY», 1970). Не оминув О. Мусієздов увагою і «брендування» українських міст, підкресливши «змішання цілей економічного просування міста, з одного боку, і формування позитивної самооцінки у городян, з іншого» (с. 155). Засобом формування міської ідентичності є також і «день міста» (с. 157–160). Окремо автор веде мову про своє рідне місто – Харків. Саме на прикладі Харкова детально описаний процес формування бренду міста (с. 160–164). Цікавими є висновки про основні уявлення про Харків як «образ торгового міста», що не подобається його жителям (для харків'ян привабливий образ Харкова як «Першої столиці» (с. 163–164), але позитивно впливає на економічну складову життєдіяльності міста. Тут, однак, варто нагадати, що столицею Харків був з 1919 по 1934 рр. Української Радянської Соціалістичної Республіки, а не України. У такій самоідентифікації харків'ян чітко бачимо залишки ще радянської соціально-історичної мітології про «першу столицю». Сам Олексій Мусієздов, будучи харків'янином, у своїй книзі досить обережно висловився про образ «першої столиці» як про такий, що має туманні перспективи комерціалізації та невиразний зміст (с. 164).

Окремо в монографії йдеться про конструювання «столичності» нестоличних міст, де автор спирається на власне дослідження «Колишні столиці ХХ століття: інтернет-репрезентації столичності в контексті Порубіжжя» (2010–2011). У фокусі дослідження – «репрезентація власної столичності містами, які колись були столицями державних утворень, але перестали бути такими» (с. 165): Харків, Луганськ, Львів, Тернопіль, Івано-Франківськ, Одеса, Тирасполь, Могильов. Результати вивчення самопрезентації названих міст як «столичних» вкрай актуальні в контексті вивчення історичної, культурної, соціальної пам'яті. Не зайвим буде згадати основні самопрезентації «столичності». Для Харкова переважає формула «Перша столиця»; також в Інтернет-мережі поширені варіанти «клубна столиця», «українська столиця second hand'у», «столиця торгівлі дітьми», «зимова столиця», «танцювальна столиця», «столиця автоспорту», «дипломатична столиця», «столиця інновацій», «столиця російської культури в Україні», «інтелектуальна столиця сходу, колиска театру і науки». Типово, що всі ці «столиці» стосовно Харкова зазвичай мають прив'язку до конкретного заходу чи події, тоді як «Перша столиця» – універсальне визначення в самоідентифікації харків'ян,

безвідносно до історії чи бодай ще чогось. Щодо Одеси, то пальму першости отримали вже класичні визначення «Одеса – столиця гумору» та «Одеса – південна столиця». Хоча непоодинокі й визначення «столиця кримінальної романтики», «ділова столиця», «столиця українського шопінгу», «столиця діалогу культур». Луганськ, на жаль, отримав статус «кримінальної (бандитської) столиці». Львів позначають як «культурну столицю». Для Львова, як і для Харкова, також притаманна прив'язка «столичности» до конкретної події, явища чи їхньої реклами: «столиця шоколаду», «східна столиця Nestle» тощо. «Столичність» Тернополя в Інтернет-мережі має лише історичну згадку про Галицьку РСР (1920) та ЗУНР (1918). Івано-Франківськ позиціонується як «столиця Прикарпаття» та «столиця Гуцульщини». Тирасполь згадується в контексті столиці невизнаної Придністровської Молдавської республіки. Могильов асоціюється як можлива столиця БРСР та «остання столиця імперії» (Російської). На думку Олексія Мусієздова, «спроби затвердження альтернативної столичності не є поширеними». «Столиця» – це не більше ніж метафора, за винятком Тирасполя, через наявну політичну ситуацію в регіоні (с. 168–173).

Логічним продовженням теми «столичности» нестоличних міст є дослідження пам'яті та міської ідентичності. Тут автор уже традиційно для тематики «пам'яті» в історико-філософському контексті звертається до ідей та поглядів М. Хальбвакса, П. Нора, П. Рікера, П. Бурдьє, Я. Ассмана (с. 174–184). На конкретних прикладах, що вкрай важливо для всебічного розуміння практичного значення «пам'яті» у формуванні міської ідентичності, розлого викладено матеріал, присвячений Санкт-Петербургу, Львову. Цілком очікуваним є окремий підрозділ, присвячений функціонуванню історичних образів Харкова, в якому автор наголошує на можливості «проілюструвати, як саме функціонують історичні образи міста, які можуть ставати і часто стають основою для самоідентифікації міських жителів як жителів свого міста» (с. 191). Автор знову покликається на своє дослідження «Харківська ідентичність: уявлення про місто та його історію як чинники ідентифікації» (2008–2009). Своїм завданням Олексій Мусієздов вважає спробу з'ясувати саме образ міста, уявлення про нього та зміни цих уявлень. Для чого звертається до праць Д. Багалія, Д. Міллера, Г. Квітки-Основ'яненка, Ю. Шевельова (Шереха). Зокрема, цікаві чотири образи Харкова, що їх виокремив Ю. Шевельов: 1-й – Харків як синтез патріархального села та «міської адміністрації»; 2-й – Харків як великий торгово-промисловий центр; 3-й – радянська столиця, місто модернізму й українського відродження. Щодо образу Харкова як міста українського відродження, то особисто в мене в пам'яті відразу виринають українські митці-авангардисти. Саме Харків наприкінці 1920 – початку 1930-х рр. став останньою твердиною чи радше прихистком для тих, по кому ще не встигла пройти сталінська репресивна машина. Нарешті, 4-й образ – «Харків радянського пристосуванства» (с. 192–193).

Для вивчення, розуміння ментальних особливостей жителів того чи того міста, важливою є інформація, одержана від них самих про себе як про лю-

дей, що живуть у цьому місті. І тут мені цікаво було прочитати свідчення харків'ян-респондентів. Впало в око зіставлення опитуваними ситуації в Харкові насамперед із Москвою, а вже потім з Києвом та «Западною Україною» (с. 202–203). Ще одна типова деталь: «Для росіянина, що народився у Росії, Харків <с сожалением> українське місто, а україномовного українця обурює зневажливе ставлення до української мови» (с. 203). Прикметна за увага про трактування респондентами радянського періоду історії як найбільш важливого для Харкова (с. 203–205). Автор емоційно, як житель «свого» міста, яке йому не байдуже, описує пострадянські пошуки ідентичності Харкова:

Занепад науки й промисловості – головних складових образу міста, дурні спроби нацильницької українізації й часто не менш дурні спроби протидії їй, несподіване прикордонне становище Харкова, політичні баталії тощо – все це підсилює проблематичність харківської ідентичності (с. 207).

Олексій Мусієздов аналізує зміни образу Харкова як промислового центру у зв'язку з руйнуванням радянської ідеології, виокремлює нові елементи образу міста: торгівлю (найбільший у Східній Європі ринок Барабашово), інформаційні технології, інтернаціоналізм і космополітизм. Між тим усе ще дуже живий образ «Харків – Перша столиця», завдяки якому актуальним залишається «Харків – радянське місто». Але при цьому популярна ідея «споконвічної “особливості”, незалежності й самодостатності Харкова». Цілком погоджуюся зі схемою дослідження ідентичності окремого взятого міста, яку автор запропонував на прикладі Харкова (с. 208–210).

Четвертий розділ «Концептуалізація міської ідентичності» автор присвятив висвітленню впливу географії та психології на формування міської ідентичності в конкретних індивідуумів. Насамперед автор виклав напрацювання вчених гуманістичної географії (human geography), тобто «аналіз місця з точки зору людського досвіду» (с. 212). Це – знайомство читачів і читачок з ідеями китайсько-американського географа І-Фу Туана. Його трактування сприйняття людиною «місця» крізь призму власної культури сприяло формуванню російськими дослідниками Д. Замятіним та І. Мітіним міждисциплінарного напрямку «гуманітарна географія» (humanitarian geography) (с. 214). Олексій Мусієздов значну увагу також приділив аналізу поглядів М. Левицької щодо характеристики вимірів «місця», його кордонів, історичності, неповторності, автентичності тощо (с. 215). Досліджуючи міську ідентичність, не можна оминати увагою й напрацювання попередників у вивченні сприйняття міста. В монографії ретельно викладено основні тези розробки К. Лінча («Образ міста», 1960), Ф. Знанецького («Місто у свідомості його мешканців», 1931). На думку Олексія Мусієздова, саме дослідження цих авторів не можна оминати у розробленні соціологічної концепції міської ідентичності (с. 219–227). Психологія середовища – ще один важливий компонент у дослідженні міської ідентичності. Автор

знову чимало уваги приділяє роботам у цій галузі (с. 228–247). Окремо в монографії наголошено на психологічних дослідженнях саме міської ідентичності (с. 247–249).

Скрупульозно розкладаючи свою працю на окремі складові, автор, зрештою, творить з усього того міксу – соціологічну концепцію міської ідентичності. Автор веде мову про три аспекти міської ідентичності: «повсякденний, культурний і функціональний» (с. 257). Міська ідентичність поділяється на «локальну» та «глобальну». Перша акцентує увагу на всебічній історії окремо взятого конкретного міста, тоді як друга трактує розуміння міста як середовища глобальних процесів суспільства загалом (с. 260).

Якщо четвертий розділ монографії був присвячений теоретичним напрацюванням у дослідженні міської ідентичності, то п'ятий – результат практичного дослідження «Національно-культурна ідентичність в контексті культури Порубіжжя» (2006–2008). Саме в цьому розділі автор експлікував окремі положення соціологічної концепції на матеріалах соціологічних опитувань. Поміж іншого, для зіставлення були вибрані два міста – Львів та Харків. Автор наголосив: «Львів зазвичай інтерпретується як “історичне” місто, тоді як Харків має образ “промислового” міста, що має позначатися на інтерпретаціях міської ідентичності» (с. 283). Олексій Мусієздов висунув гіпотезу про те, що на інтерпретацію власного зв'язку з містом впливають різні чинники: не лише соціальна група, а й місце проживання (район), вік респондентів, освіта, професія, форми дозвілля тощо. Звідси – місто постає не монолітною міською спільнотою, а радше групою, сукупністю спільнот, для яких місто є «своїм», і тому вони відстоюють «своє право» на нього. На розуміння цього «права» впливає насамперед власна картина світу, сформована під впливом усіх названих чинників. Стрімкість інформаційних потоків породжують, поміж іншого, і страх, бажання ізолюватися, що відповідно применшує значущість публічних просторів (с. 296). Тут ми знову приходимо до характеристики міського типу культури як культури, якій притаманна «самотність у натовпі». Важливий висновок автора, що

(пост)сучасне суспільство втрачає територіальну визначеність і постає сукупністю різною мірою пов'язаних з територією спільнот. Сама територія визначається смислами, які приписуються їй, а фрагментація спільнот ускладнює спільну інтерпретацію ними території. Територіальний зв'язок у (пост)сучасному суспільстві значною мірою конструюється за рахунок «уявлення» території (с. 297).

Прикметно, що така характеристика міської ідентичності (пост)сучасного суспільства притаманна українським містам. Щоправда, автор все-таки уточнює, що в містах України поєднані постсучасні/постмодерні, модерні, а подекуди й домодерні елементи. Однак усе це не заважає розглядати міста України саме як (пост)сучасні, насамперед через світогляд самих містян, які все активніше долучаються до новітніх інформаційних і комунікаційних технологій.

У своїй монографії Олексій Мусієздов творчо поєднав теоретичні напрацювання досліджень міської ідентичності протягом кількох століть та практичні дослідження з цієї проблематики. Цілком логічним продовженням стало би подальше дослідження міської ідентичності в Україні з урахуванням уже набутого досвіду теоретичних і практичних розробок, поєднання історичних, соціологічних, географічних, психологічних, культурологічних підходів.